

ГЛАСНИК ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
HERALD OF THE GEOGRAPHIC SOCIETY OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

ГОДИНА 2005.
YEAR 2005.

Свеска 10
Volume 10

UDK: 330.342(497.6 РЕПУБЛИКА СРПСКА)

Стручни рад
Ђуро Марин*

ПРОБЛЕМИ ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ У ПОСТДЕЈТОНСКОМ ПЕРИОДУ

Извод: У раду је дат преглед основних проблема који прате просторни развој Републике Српске. У географском смислу истакнути су геополитички, демогеографски и економскогеографски проблеми, међу којима су најизразитији: лоша биолошка структура становништва, миграциони проблеми, стално смањење стопе запослености, гашење сеоских насеља и својеврсна "рурализација" градова, економско заостање за развијеним земљама, проблеми приватизације, преструктуирање привреде и други.

Кључне ријечи: Република Српска, транзиција, проблеми развоја: геополитички, демогеографски, економскогеографски.

Abstract: The survey of the basic problems which spatial development of Republic Srpska is facing with is given in the work. Geographically, we pointed out geopolitical, demogeographic and economic-geographical problems within the most prominent are the poor biological structure of population, migration problems, constant decreasing of the employment rate, disappearing of the villages and a kind of 'ruralisation' of towns, economic straggling behind the developed states, privatization problems, restructure of economy etc.

Key words: Republic of Srpska, transition, development problems, geopolitical, demographic, economic-geographic.

Увод

Просторни развој Републике Српске у десетогодишњем постдејтонском периоду карактеришу разноврсни процеси друштвено-економских промјена, а тиме и географских, од глобалних геополитичких односа у контексту глобализације и успоставе новог светског поретка након пада биполарног свет-

* др Ђуро Марин, ред. проф., Природно-математички факултет, Бања Лука

ског система и разбијања СФР Југославије, до регионалних и локалних промјена које се одвијају на геопростору Републике Српске и БиХ. У таквим друштвеним и економским односима, Република Српска се нашла у фази трансформације власничке структуре и успостављања нових тржишних односа коју прате проблеми даљње концентрације становништва, добара и моћи, недостатак адекватне концепције демографског развоја, напуштање аграрних површина, слабљење економскогеографских ресурса (посебно привреде и саобраћајне инфраструктуре...), геоеколошке промјене итд. У таквим сложеним промјенама долази до бројних проблема просторног развоја који су праћени жељеним трендом напретка, како појединачних привредних дјелатности тако и просторних цјелина.

Највећи дио проблема везан је директно или индиректно за процес транзијије нашег друштва у склопу транзијије босанскохерцеговачког друштвено-политичког система и транзијије цјелокупног социјалистичког система источноевропских земаља (бивши Источни блок). У географском смислу, сви ти проблеми могли би се груписати у геополитичке, демогеографске, економско-географске, те проблеме животне средине (еколошке). Ми смо се одлучили дати један поједностављен преглед основних проблема који прате просторни развој Републике Српске, што не значи да нису могућа и пожељна и другачија и комплекснија посматрања ове проблематике.

Геополитички аспекти просторног развоја

Распоред савремених геополитичких проблема у Европи који се односе на распад Источног блока, Совјетског Савеза, Чехословачке и Југославије, с једне стране и уједињење Њемачке државе и ширење Европске зајднице (касније уније) с друге стране, БиХ и Република Српска је и након десет година Дејтонског споразума остала изван важних европских и свјетских интеграционих процеса. Пакт о стабилности Босна и Херцеговина је потписана 1999. године унутар кога су биле још бивше југословенске републике Хрватска и Словенија. Процес пријема у "партнерство за мир" и НАТО-пакт прате крупне реформе војске и полиције које се требају завршити 2006. године. У том реформском процесу многе ентитетске надлежности су пренесене на ниво државе БиХ, што је свакако дерогирало дејтонске одреднице ентитетског уређења БиХ. Преговори о чланству у Европској унији су започети крајем 2005. године, а процењује се да би могли трајати десетак година. На том путу наставља се ревизија Дејтонског споразума с крајњим циљем стварања унитарне БиХ и укидање ентитета, што је првенствено интерес бошињачког корпуса који се подржава од једног дијела међународне зајднице. Такав приступ представља кључни проблем даљњег развоја БиХ, јер није прихватљив за Републику Српску и српски народ, поготово с аспекта сложености геополитичких и геоекономских односа у региону. Њен геоположај на раскршћу између економски развијеног сјеверозапада и периферије на југоистоку Европе, с једне и три етно-културна круга којим припадају њени сусједи Хрватска, ФБиХ и Србија и Црна Гора, с друге стране, омогућава да у будућим интеграционим процесима добије улогу посредника који ће спајати економски и етно-културно различите европске регионе.

Уз пријем у стално чланство Уједињених народа (1992) и остварено пуноправно чланство у Савјету Европе (2002), БиХ и Република Српска као њен снититет тек су изборили најосновније геополитичке ослонце за свестраније укључивање у савремене интеграционе процесе и међународне заједнице и организације. Очити проблеми који прате приступање БиХ појединим пожељним организацијама и заједницама, представљају сву сложеност геополитичких односа везаних за геопростор југоисточне Европе и балканских земаља. Међутим, сарадња с појединим институцијама свјетског поретка (Хелсиншки одбор, ММФ...), БиХ и Република Српска постепено стварају одређену међународну афирмацију (нпр., учествовање у мировним снагама за успостављање мира у Ираку...) што зависи од јачања властите дипломатије и институција власти, те примјене општеприхваћених принципа међународне заједнице у земљи.

БиХ и Република Српска припадају скupини земаља западног Балкана (Регионална организација Југоисточне Европе) које не очекују брзо прикључивање Европској унији, што ће се свакако одразити на укупни развој и напредак. Државне границе и међусудјески односи су углавном стабилизовани и једино неријешени проблеми остају према Хрватској - граница на ријеци Уни, приступ луци Плоче, мост Неум-Пељешац, те тужба БиХ против СР Југославије Међународном суду од 1993. године. У склопу ових проблема могу се разматрати и проблеми сукцесије претходне Југославије, иако су то највећим дијелом економски отворена питања.

Просторни проблеми који су посљедица грађанског рата (1991-1995) веома су сложени и изузетно осјетљиви. Више од 400 хиљада протjerаних и избеглих Срба¹⁰ из Федерације БиХ и Хрватске је нашло своје уточиште и углавном остао да живи у Републици Српској. Пошто је с размјерно мало становништва напустило своје пребивалиште у Републици Српској (углавном противници стварања Републике Српске...), проблем запошљавања и стварања основних услова за живот у новој средини за избегло и расељено становништво је веома изражен. Ако се томе дода да је већ сад потпуно остварен повратак у Републику Српску, а повратак Срба у Хрватску и Федерацију БиХ пролази кроз бројне потешкоће и опструкције, онда је јасно колико је то оптерећење за њен просторни развој.

Материјалне посљедице грађанског рата су веома велике. Уништен и онеспособљен је велики број стамбених зграда, школа, сакралних и културних објеката, привредних објекта, мостова и других инфраструктурних објекта. Такође, директна посљедица рата је вишеструко повећани пословни губици и прекинути односи са многим пословним партнерима. Обнова земље одвија се од првих ратних страдања, али се она одвија веома споро јер је међународна помоћ за Републику Српску врло скромна и често условљавана (нпр. , обавезе према Хашком трибуналу, уставне промјене...), па је она принуђена да троши сопствену акумулацију на главину обнове.

Важнији демогеографски процеси и проблеми

Демогеографски процеси на геопростору Републике Српске одвијају се кроз регионалне разлике концентрације становништва, проблем биолошких обиљежја, смањење стопе запослености, процес дерурализације, проблем напуштања земље и слично. Према укупном броју становника²⁾ Република Српска мало заостаје за Словенијом и Македонијом, али је испред неколико економски развијених европских земаља као што је Луксембург, Кипар, Исланд, Малта и друге. Неравнотежан територијални размештај његов становништва је веома изражен, при чему је концентрација становништва ускo везана за привредну поларизацију. У том смислу доминира Бањалучка регија у којој живи готово половина, а само у Бањој Луци 18% укупног становништва Републике Српске. Таква просторна дистрибуција становништва јасно показује јачање монокентрчног система развоја.

Просјечна густина насељености износи 56 стан./км², али су територијалне разлике веома изражене. У Посавини и Семберији она достиже и 150 стан./км², док је у крашкој Херцеговини свега 20 стан./км². Међутим, и најгушће насељени простори Републике Српске двоструко су ријеђе насељени од неких европских земаља као што је нпр., Белгија, или Холандија, што значи да искориштеност простора омогућава насељавање становништва најмање два пута више него што ту данас живи. Но, биолошка обиљежја нашег становништва, нарочито низак природни прираштај не указују на брз демографски развој, како би се становништво Републике Српске могло удвостручити за краћи временски период.

Као један од најтежих проблема Републике Српске у постдејтонском периоду који се директно одражава на проблеме просторног развоја, јесте проблем биодинамичких обиљежја становништва³⁾. Природни прираштај је изарзито низак и од 1996. године (1 %) нема назнака његовог пораста. Годишња стопа наталитета је ниска и не прелази 10%, а стопа морталитета је на нивоу развијених земаља као што је и смртност одојчади. У овом периоду једини позитиван тренд је повећање склопљених бракова у току године, што би могло утицај на повећање броја живореођене дјеце, а тиме и на постепено повећање природног прираштаја. Међутим, посебно је забрињавајућа чињеница да је у скоро у 50% општина Републике Српске природни прираштај негативан, а само осам општина има средњу вриједност природног прираштаја (од 5 до 14 промила), док ниједна општина нема висок природни прираштај. Такво стање природног прираштаја је изузетно забрињавајуће јер оно директно утиче на старење и смањење радно-способног контигента становништва.

Промјене у старосној структури крећу се у правцу сталног смањивања учешћа младог становништва уз истовремено повећање контингента старог становништва. Однос појединачних група становништва у старосној структури⁴⁾ (1996) у којој на групу старог становништва отпада 17, 1%, зрело 53, 2% и на младо становништво 29, 7%, упозорава Републику Српску да се налази пред бројним проблемима демографске репродукције. Када се томе додају и посљедице грађанског рата у коме је више од 20. 000 погинулих и хиљаде незбринутих породица, очито је да је осмишљавање демографске обнове у

времену и простору једно од примарних задатака развоја Републике Српске у будућности.

Смањење стопе запослености и активности становништва посљедица је, с једне стране демогеографских, а с друге економскогеографских проблема. Поједине просторне целине (регије) све више губе корак за савременим начином запошљавања, што повећава усмјеравање радно-способног становништва ка центрима понуде радних мјеста, која углавном имају стагнирајућу стопу запослености, тј. број нових радних мјеста често је мањи од броја укинутих. На тај начин вишак радне снаге оптерећује не само поједине неразвијене регије него и градске центре, где се радна снага евидентира у заводима за запошљавање и често налази запослење "на црно".

Смањење броја становника у више од 60% сеоских насеља доводи велики дио националне територије до статуса тзв. "социјално-економске депресије". Такво стање нашег села је првенствено посљедица грађанског рата када је дошло до присилног исељавања, с једне и могућности да се оствари досељавање у економски развијеније и перспективније просторе, с друге стране. Ови процеси довели су до крупних промјена у просторном размјештају становништва, чији су коријени у етничкој хомогенизацији која је услиједила са разбијањем претходне вишенационалне СФР Југославије на почетку задње деценије прошлог вијека. Овај проблем је вишедимензионалан и није само демогеографског карактера, већ улази у сферу социјално-економског, геополитичког, етно-културног и историјског развоја Републике Српске.

Проблем присилних/изbjegличких миграција је био интензивиран грађанским ратом у БиХ, када се због етничке хомогенизације из Републике Српске иселило око 150. 000 Муслимана (данас Бошњака) и Хрвата. С друге стране усељавање изbjegлих и прогнаних Срба првенствено из Федерације БиХ и Хрватске (бивша РСК), показује да је Република Српска примила више од 400. 000 српског живља. Изbjегло и расељено становништво се махом населило у веће градске центре са развијеним градским функцијама (Бања Лука, Приједор, Бијељина, Добој, Градишак...)⁵⁾ и њихову околину, што је довело до још веће неравномјерности просторног размјештаја становништва. Тек ће попис становништва моћи утврдити тачан миграциони салдо становништва, али је већ сасвим сигурно да је потуно измијењена етничка и демографска карта просторног размјештаја Срба у БиХ.

Типови, узроци и посљедице миграционих кретања српског становништва на геопростору БиХ и Републике Српске су биле веома различите и интензивне. Само у другој половини прошлог вијека смјењује се неколико типова миграција, од тзв. "планске колонизације" - пресељавање Срба из Босанске Крајине и Херцеговине у Војводину након II свјетског рата (1945-48), миграције село-град изазване послијератном интензивном индустрисајализацијом, миграције "привременог рада" у иностранству изазване економским разлозима, до изbjegличких миграција које су посљедица грађанског рата (1991-1995). Овоме треба додати нове све израженије миграције ка западноевропским и другим развијеним земљама нашег младог, радно-способног и високообразованог становништва због политичке нестабилности и економске не/развијености. Негативне посљедице исељавања становништва су бројне и врло озбиљне, од демографских губитака и губитака

високообразованих и стручних кадрова (тзв. "одлив мозгова") до смањеног наталитета и појаве депопулације.

Проблем својеврсне "рурализације градова"

Овај проблем у Републици Српској и БиХ се појавио шездесетих година прошлог вијека са убрзаном урбанизацијом⁶⁾ посебно приградских насеља што је резултат смањења сеоског и пољопривредног становништва. Проблем "рурализације градова" је директна посљедица убрзане концентрације становништва, руралног егзодуса, незапослености, слабог нивоа знања и писмености, сиромаштва и слично оног становништва које је насељило градове и приградска подручја. Неконтрлисана и стихијска изградња периферије градова условило је задржавање полусеоског начина живота који, у неким случајевима продире и до самог градског језгра. С друге стране, процес урбанизације тј. утицај градског начина живота на периферију града је веома снажана, али постоји стални проблем који проистиче из нагле урбанизације са изразитијим квантитетом него квалитетом. Проблеми везани за "рурализацију градова" су бројни, а најизраженији су: недосатак комуналних служби, недостатак стамбеног простора, мањак јавних површина, инфраструктурни недостаци, лоша саобраћајна повезаност, узгој домаћих животиња и обрада земље у градској периферији итд. На другој страни, долази до демографског пражњења села и није ријетка појава да се поједина насеља у руралним срединама потпуно гасе и нестају. Дакле, ради се о врло сложеним социолошким и социо-географским процесима брзе трансформације начина живота која често изазива низ психосоцијалних проблема и урбане патологије.

Економске географске проблеми

У економско-географском смислу у процесу транзиције који се у Републици Српској и БиХ поклапа с ратним и послијератним приликама, овај геопростор пролази кроз битне промјене које се одражавају и на обиљежја просторног развоја. Неке од тих промјена директно или индиректно утичу на појаву економске географске проблеме развоја. Трансформација у тржишно друштво сигурно је најважнија промјена која се често одвија путем вулгарних облика првобитне акумулације капитала код заинтересованих, били или не били у скалду с постојећим законодавством.

Нови процеси условљавају снажне промјене које се огледају кроз успон појединих, али и назадовање и гашење великог броја фабрика/предузећа које су у условима социјалистичких односа могле опстати, али у тржишним не могу бити конкурентне на светском тржишту. Низак друштвени производ (2004. 4, 23 млрд. КМ) и БДП-рег сарита од 1. 740 УСА \$⁷⁾ указује на посљедице процеса транзиције и непримјерених поступака у процесу приватизације и изградње новог капиталистичког система. С тим у вези је и пад обима производње у односу на предратни период, што чини главни проблем наше

приврдене структуре која се одражава на систем запошљавања, дневне миграције радне снаге, саобраћајне токове и слично. Имајући у виду да је стање транзиције у БиХ и Републици Српској, упоређујући с другим земљама у окружењу, веома неповољно она је присилена да што прије осмисли нове моделе производње како би остваруила приступ европском и свјетском тржишту.

Изразито мала улагања страног капитала посљедица су сврставања Републике Српске и БиХ у цјелини међу земље високог ризика, неусклађених законских норми, калкусиња потенцијалних инвеститора итд. Такво стање, које директно утиче на степен економске развијености, узрок је вишака радне снаге и неповољне економске структуре становиштва. Што је економска развијеност земље већа, веће су и могућности да запосли свој радни контингент и ријеши проблем незапослености. Стопа незапослености⁸ у Републици Српској је врло висока и 2004. године била је скоро 40% и значајно је већа него у земљама у окружењу.

Вриједност извоза се креће од око 840 мил. КМ, а увоза 2.707,3 мил. КМ, што покрivenост увоза извозом износи свега око 31%. Највећи обим вањскотрговинске размјене Републике Српске одвија се са шест земаља: Србија и Црна Гора, Хрватска, Словенија, Њемачка, Аустрија и Италија. У структури извезених роба преовалђује руда (рудници Љубија), производи од метала (Фабрика глинице, Индустриска алата...), дрво ниске финалне прераде, електрична струја, те моторна уља и мазива (Рафинерија уља Модрича), а највећи се увоз односи на деривате нафте, телекомуникационе уређаје, машине и друге високо-финалне индустриске производе.

Посебно је изражен проблем сеоске привреде која је доведена до нивоа издржљивости. Аграрне површине⁹ чине наше велико национално богатство и компаративну предност, што представља реалну основу у развоју извозне оријентације у аграрној производњи. Међутим, уситњеност земљишних посједа, напуштање земљишних површина и остављање под угар, пад цијена аграрних производа на тржишту, скупе инвестиције у пољопривредној производњи и недостатак стимулативних мјера од стране државне политике знатно утиче на све већу запостављеност пољопривредне производње. Истовремено, изостала је заштита земљишта од попава и ерозије, неизграђеност система за наводњавање, спречавање прекомјерне употребе хемијских и биолошких средстава за заштиту биљака, дозвољен је увоз јефтиних пре-храмбених производа из иностранства а није заштићена домаћа производња, није дефинисан статус нашег пољопривредника итд. Такође је све присутније претварање пољопривредних површина у грађевинско, пашњачко и неплодно земљиште. Све је то утицало да се Република Српска, нажалост појављује као увозник многих пољопривредних производа уз истовремено појачан процес напуштања села и аграрне дјелатности, а што има за посљедицу нагло повећавање незапослености и економске неразвијености.

Број новооснованих предузећа расте, међутим производних је све мање, а највише их је трговачког и посредничког карактера. Задуженост БиХ у иностранству процењује се на више од 7 млрд. \$ с тенденцијом пораста. Мала стопа приказане инфлације (око 1-3% годишње, али по неким процејнама она је знатно већа) указује на релативно чврсту валуту (владају мишљења да је то

вјештачког карактера), што би уз постепен опоравак кључних привредних дјелатности (нпр. агроиндустрија, туризам, дрвнoprerađivačka индустирија...) могао бити пут оживљавања и рјешавања економске кризе, али и просторног развоја Републике Српске и БиХ у цјелини.

Наведена демографска поларизација још је више истакнута у привредном погледу. Највећа концентрација економских потенцијала је у највећем и главном привредном центру Републике Српске – Бањој Луци. Од 500 највећих предузећа у Бањој Луци су се 2001. године налазило 124 или (25%)¹⁰⁾ што показује све израженији моноцентризам и слабљење осталих центара. Даљња концентрација привреде, капитала и моћи (политичко одлучивање, планирање, дипломатија...) подстиче пресељавање и поларизацију према овој регији и главном граду.

Проблеми у развоју саобраћајног система Републике Српске углавном су последица заостајања за саобраћајним системима у Европи који су присутни још од ранијих периода развоја. Република Српска и БиХ у цјелини су дочекали овај вијек са изразито ниским степеном развијености саобраћајног инфраструктурног система.

Друмска мрежа путева (4.053,5km 2005.) није модернизована, још има не асфалтираних дионица, а асфалтна подлога магистралних и регионалних путева је испод потребних стандарда. Изградња ауто-путева је тек у почетној фази, а једини такав примјер је дионица Бања Лука-Градишака у дужини од 50 km која треба да се заврши до 2008. године. Приоритет будућег развоја саобраћајне инфраструктуре је изградња путног правца од Бања Луке ка Добоју који би се у насељу Шешлије повезао са Пан-европским коридором Vc и тако саобраћајни систем Републике Српске, бар једним дијелом инкорпорирао у европску мрежу коридора.

Низак степен развијености друмске мреже путева показује и њена густина, која износи свега 16,5 km/100 km² (у развијеним земљама та вриједност прелази 100 km на 100 km²)¹¹⁾. Стално повећање моторних возила вишеструкото усложњава одвијање градског и ванградског саобраћаја и узрокује увођење разних мјера ограничења које чине озбиљну препреку и проблеме саобраћајног промета и покретљивости. Тешки камионски промет омета нормалну саобраћајну покретљивост, еколошки је неоправдан и чест је узрочник брзог оштећења подлоге. У развијеним земљама овај саобраћај се допуњава жељезничким транспортом кад год је то могуће.

Жељезнички саобраћајни систем (око 420 km) је оптерећен бројним проблемима, међу којима застарјелост пруга и неквалитетна електрификација утичу на губитак у превозу путника и транспорту терета. Наше жељезнице су изгубиле, чак и транспорт роба на дугим релацијама, што је супротно тенденцијама у развијеним земљама. Ту улогу је преuzeо камионски саобраћај који све више загушује друмски саобраћај и убрзано оштећује, и онако лошу асфалтну подлогу.

Ваздушни саобраћај Републике Српске је заступљен само једним мањим аеродромом (Маховљани код Бања Луке) који има међународни карактер, а годишњи промет путника је свега 40. 000. Унутрашњи водени саобраћај је оријентисан на луку Шамац на ријеци Сави, чији је капацитет промета роба око 5 милиона тона годишње, али је потребна њена потпуна реконструкција.

Ови видови саобраћаја не могу задовољити потребе становништва и привреде, те ће њихов развој зависити од општег друштвеног и економског напретка Републике Српске и БиХ у цјелини.

Низак степен развијености саобраћајне инфраструктуре, а који је директна посљедица лошег општег економског стања, представља лимитирајући фактор просторно-функционалне организације и развоја Републике Српске.

У проблематици уређења режима вода, заштита од поплава као и од ерозије, нарочито на токовима Врбаса, Босне, Дрине, те Сане. У вријеме сезонских високих вода ове ријеке се излијевају из свог корита и наносе велике штете оближњим насељима и привредним објектима, тако да у проблематици заштите вода остају и даље неријешени многи проблеми.

Еколошки проблеми јављају се у контексту општег односа према географском омотачу, односно комплексној геосфери састављеној од литосфере, хидросфере, атмосфере, биосфере и антропосфере. Иако је дио великих загађивача животне средине (нпр. индустријски системи...) престо да ради, њихове негативне посљедице нису до краја саниране. Још су присутни многи напуштени, застарјели и нерентабилни погони, одлагалишта и технологије, који својом функцијом, физиономијом и другим утицајима угрожавају и нарушавају еколошку равнотежу у геопростору. Посебно је актуелан проблем управљања отпадом и изградња адекватних санитарних депонија за отпад.

Закључак

Постдејтонски период просторног развоја Републике Српске обиљежен је бројним друштвеним и економским промјенама које су карактеристичне за земље у транзицији. У оквиру глобалних и регионалних геополитичких процеса који су присутни у земљама Југоисточне Европе, Република Српска као ентитет БиХ настоји да оствари главне претпоставке укључивања у европске и свјетске интеграције. На том путу један од кључних проблема биће прекомпозиција ентитетског уређења БиХ и њена унитаризација, што је за Републику Српску и српски народ, у садашњим врло сложеним геополитичким односима у региону, не прихватљиво.

Демогеографски процеси у Републици Српској, као дијелу евро-балканског културног круга, су углавном неповољни. Поред регионалних разноликости, главна демогеографска одлика је низак природни прираштај становништва с неповољним демографским трендовима (око 50% општина већ има негативан природни прираштај, ниска стопа наталитета а висока морталитета, висок индекс старења...). Посебно је изражен процес концентрације становништва у градовима на рачун прањења руралних насеља и пограничних крајева. Такви миграциони процеси изазивају нову поларизацију демографских кретања на релацији село-град, што ствара одређене проблеме у просторној организацији друштвеног и привредног развоја.

Трансформација у тржишно привређивање је кључна промјена у економскогеографском смислу, коју прати поларизација економских потенцијала који се концентришу у већим градским центрима, те проблеми прива-

тизације, стално повећање стопе незапослености, пад друштвеног стандарда и знатно заостајање за развијеним земљама. Лоша општа економска слика представља лимитирајући фактор просторног развоја Републике Српске.

Литература и напомене

- 1) Статистички подаци о броју протjerаних и расељених Срба у РС се крећу од 414. 324 до 419. 879 лица, а у обради ове проблематике користе се углавном два извора: *Појис избјеђлих и расељених лица 1996. и Регресијација избјеђлих и расељених лица 2001. године*. Види: З. Маријанац и Н. Шпирин: Становништво Републике Српске, Бања Лука 1999. (стр. 91-126); Д. Маринковић: Избеглиштво – специфичан вид миграције становништва Републике Српске у периоду 1991-2001. , Докторска дисертација, Бања Лука 2004. ; М. Ђеловитић: Географске посљедице грађанског рата 1991-1995. по српски народ на простору бивше СФРЈ, Гласник, број 1, ГД РС, Бања Лука 1996. (стр. 49-63)
- 2) Званични попис становништва у БиХ није обављен од 1991. године, што је непримјерен случај у новијој статистичкој историји да се ни послиje десет година завршетка рата не проводи званични попис становништва. Ако се томе дода да ни резултати пописа из 1991. у целини нису никад објављени, онда је јасно какве све потешкоће прате демогеографска истраживања и проучавања . Стога се ослањамо на резултате које нам пружа Статистички завод РС. Према попису домаћинстава у РС 1996. године кога је провео Статистички завод РС дјелимично је извршен попис броја становника који износи 1. 391. 593 лица. Касније су дате сљедеће процјене: 2001. – 1. 447. 477, 2002. – 1. 455. 446, 2003. – 1. 463. 465 и 2004. – 1. 471. 529, с обзиром на темпо повратка имовине и лица у Републику Српску. Извор: РС, Републички завод за статистику, Мјесечни статистички преглед, децембар 2005, Бања Лука 2006.
- 3) Детерминанте природног кретања становништва су двојако груписане, у прву спада наталитет, морталитет и прираштај, а у другу фертилитет и виталитет, чији односи изражавају главна биодинамичка обиљежја становништва. Та обиљежја су неопходна, не само за упознавање демографских појава и процеса, већ она пружају битна сазнања о друштвеним и економским кретањима и промјенама у неком геопростору. Овде је дат табеларни преглед само неких биодинамичких обиљежја становништва у Републици Српској након грађанског рата који указују на забрињавајуће тенденције.

Година	Живорођени (%)	Умрли (%)	Природни прираштај (%)
1996.	8,8	7,9	0,9
1998.	9,4	8,7	0,7
2000.	9,6	9,0	0,6
2002.	8,5	8,9	-0,4

Извор: Републички завод за статистику РС, Демографска статистика, број 3, Бања Лука 2003.

Наши географи-демографи већ неколико година озбиљно упозоравају на лоше демографске трендове који се испољавају у свој својој жестини управо у вријеме економски неповољних тенденција. Стога је при Министарству за науку и технологију у Влади Републике Српске, 2003. године основан Савјет за демографска истраживања који се бави стратегијом демографског развоја и популационом политиком код нас.

- 4) Уз забрињавајуће трендове природног прираштаја, и стања старосне структуре ништа није боље, јер се младим становништвом сматра оно у коме је група до 19 година старости заступљена са више од 35% купног, док се старом сматра оно становништво у коме је старосна група од 60 и више година заступљена више од 12% укупног становништва. Види: М. Фригановић: Демогеографија - Становништво свијета, Загреб 1978. (стр. 110-112); З. Маријанац и Н. Шпиринић: Становништво Републике Српске, Бања Лука 1999. (стр. 52-80).
- 5) Просторни размјештај избјегличке популације у Републици Српској свакако заслужује далеко већу пажњу и проучавање њихових законитости и тенденција. Овај нови вид просторног кретања становништва изазива озбиљне демографске проблеме, међу којима су најизраженији: губитак становништва, губитак високообразованих, стручних и техничких кадрова, немогућност надокнаде емиграције у условима ниског наталитета и депопулације и слично. Види: Д. Маринковић: Регионални распоред избјеглог и расељеног становништва геопростора Републике Српске, Гласник, бр. 9, ГД РС, Бања Лука 2004. (стр. 5-18); М. Грчић: Регионалне карактеристике становништва СР Југославије и Босне и Херцеговине, Гласник, бр. 6, ГД РС, Бања Лука 2001. (стр. 7-27)
- 6) Процес урбанизације утиче на ширење градова и приградских насеља и градског начина живота. Он је подстакнут процесом индустријализације која изазива промјене размјештаја становништва њених биолошких и социоекономских карактеристика. Ова два процеса заједно са деаграризацијом и дерурализацијом налазе се у међусобној узрочно-посљедичној повезаности и обавезно су праћени интензивним миграцијама типа село – град и неразвијени – развијени региони. Динамика пораста градског становништва се разликује по регионима и временским периодима. У РС процес урбанизације се одвија ипак, споро и још увијек висок проценат становништва живи на селу – око 60%. На то је утвила подјела БиХ при којој је Републици Српској углавном припало сеоско подручје и насеља. Зависно од будућег економског развоја и напретка и процес урбанизације ће се одвијати у складу с тим. Види: З. Маријанац и Д. Маринковић: Демографски проблеми пограничних подручја сјеверозападног дијела РС, "Проблеми ревитализације пограничних крајева Југославије и РС", Научни скуп, Београд 2002. ; Ђ. Марић и Д. Бајић: Демографски потенцијали радне снаге на подручју српског Поуња, "Проблеми ревитализације пограничних крајева Југославије и РС", Научни скуп, Београд 2002. (стр. 253-263); Ђ. Марић: Република Српска као државни ентитет БиХ – основне географске одреднице, "Радови", Филозофски факултет Српско Сарајево, С. Сарајево 2000. (стр. 363-375).

- 7) Per capita за 2004. годину у БиХ од 2. 040 \$ је најнижи, како међу новонасталим земљама на геопростору СФР Југославије, тако и у окружењу које се налазе у процесу транзиције: Словенија – 14. 810 \$, Хрватска – 6. 770 \$, Србија и Црна Гора – 2. 620 \$, БЈР Македонија – 2. 350 \$, Румунија – 2. 920 \$, Бугарска – 2. 740 \$ и Албанија – 2. 080 \$. Извор: CIA-The World Factbook 2005. (интернет); Републички завод за статистику РС, Мјесечни статистички преглед, децембар 2005., Бања Лука 2006.
- 8) Према неким статистичким изворима у Републици Српској је у 2004. години радно-способног становништва је било 379. 530 од чега око 145. 000 незапослених, што значи да на једног запосленог долази у просјеку 6 становника. При томе треба имати у виду полузајаслени и латентни вишак радне снаге, што увећава контингент радно-способног становништва и мијења однос запослених и незапослених. Стопа незапослености у Србији и Црној Гори је око 35%, БЈР Македонији 35%, Хрватској 25%, Албанији 30%, Бугарској 15%, док је једино у ФБиХ та стопа нешто већа и износи око 43%. Извор: Централна банка, годишњи извјештај за 2002. годину; Извјештај о хуманом развоју – БиХ, UNDP, 2000.
- 9) Република Српска располаже са 50% пољопривредних површина, од чега скоро 1/3 чине аграрне површине. Међутим, учешће пољопривредне дјелатности у остваривању друштвеног производа је свега 28%, а у укупној запослености само 3, 5%. Стварни значај пољопривредних и аграрних површина у привредном животу код нас је много већи, јер је она укључена у бројне облике индустријске прераде, а служи као допунска дјелатност за запослене у другим секторима занимања.

Врста земљишта	Површина (ха)	Удио у укупној површини (%)	Пољопривредна густина (ха/стан.)
Оранице и баште	594.594	23,7	0,43
Воћњаци	53.893	2,2	-
Виногради	988	-	-
Ливаде	126.067	5,0	-
Укупно аграрне површине	775.542	31,0	0,56
Пашњаци	465.612	18,6	-
Рибњаци и баре	4.016	-	-
Укупнопољопривредне површине	1.245.170	49,7	0,89
Република Српска	2.505.300	-	1,80

Извор: Просторни план РС 1996-2015, Урбанистички завод РС, Бања Лука 1996.

Види: Ђ. Марић: Економскогеографска анализа привредних дјелатности и активног становништва у Републици Српској, Гласник, бр. 5, ГД РС, Бања Лука 2000. (стр. 27-41); Ђ. Марић и Д. Бајић: Гранско-просторне промјене у индустријском систему Републике Српске, Гласник, бр. 6, ГД РС, Бања Лука 2001. (стр. 29-41)

- 10) БИЗНИС РЕЈТИНГ – 500, Република Српска, “Глобмарк” Београд, Економски факултет Бања Лука, Бања Лука 2001.
- 11) Д. Бајић: Анализа топографских обиљежја друмског саобраћајног система на примјеру Републике Српске, Гласник, бр. 9, ГД РС, бања Лука 2004. (стр. 19-43); Ђ. Марић: Просторна концентрација индустрије и главне осовине развоја у Републици Српској, Зборник радова симпозијума “Република Српска у дејтонским границама”, ГД РС, Бања Лука 1998.

Đuro Marić

THE PROBLEMS OF SPATIAL DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF SRPSKA IN POST DAYTON PERIOD

S u m m a r y

In the frame of global and regional geopolitical processes which are in progress in countries of South-Eastern Europe, Republic of Srpska as B&H entity is trying to make the main conditions for joining the European and world integrations. On that way the one of the main problems will be decomposition of entity settlement of B&H and its unitarisation, which is for Republic of Srpska and Serb people, in the present very complicated geographical relations in region, unacceptable.

Demographic processes in Republic of Srpska, as a part of Euro-Balkan cultural region, are mostly bad. Beside the regional differences, the main demographic feature is low birth-rate with negative demographic trends (about 50% municipalities already have negative birth-rate, low birth-rate and high mortality rate, high level of ageing...). The concentration of population in towns is very high, while at the same time rural and border areas are getting unsettled. Such migration processes cause a new polarization of demographic movements on the relation town-village, which makes certain problems in spatial organization of social and economic development.

Transformation in market contribution is the most important change in economic-geographic sense which is resulted in polarization of economic potential which is concentrated in bigger towns as well as the privatization problems, a constant increasing of employment rate, decreasing of social standard and constant struggling behind the developed countries.